

NÉPÜNK ÉS NYELVÜNK

A SZEGEDI ALFÖLDKUTATÓ BIZOTTSÁG
NÉPRAJZI, TÁRSADALOMRAJZI ÉS NYELVÉSZETI SZAKOSZTÁLYAINAK
TÁMOGATÁSÁVAL MEGJELENŐ
KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

HORGER ANTAL és Cs. SEBESTYÉN KÁROLY
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI
BIBÓ ISTVÁN

SZEGED

1930

gyűjtőjében, aki Szegvárról küldött igen becses és az egész kérdést tisztázó képeket, leírásokat. *Bátky* mindezt összefoglalva, 1903-ban avval a megjegyzéssel adta ki, hogy „nagyon örvendemenk, ha innen az íróasztal mellől szerzett e néhány adatot vidéki tagtársaink minél bővebben kiegészítenék.”²

Erre a fölhívásra csak hét esztendő múlva jött válasz. *Bartucz Lajos* a nagy magyar Alföld népies építkezéséről írott értekezésében megerősíti és sokban bővíti *Farkas Sándor* szegvári adalékait. *Gabonás verem* v. *életés verem*-nek nevezi a nép ezeket a vert földből, vagy vályogból készült boglyakemence alakú építményeket — mondja *Bartucz* —, mert régen ezek a gabonások tényleg a földbe ásott vermek voltak; a gazdát a célszerűség vezette, mikor a vízár veszélyének örökké kitett földalatti vermek helyett a föld fölé építkezett.³

1907. őszén Kiskunfélegyháza népies építkezését tanulmányozva, az alacsonyabb fekvésű, vízjárta tanyák között magam is több, már elpusztulóban lévő boglyaalakú gabonást találtam; ezek közül a legépebbet, amit még használtak, az *Ipacs József* 588. sz. tanyáján építet le is fényképeztem. (L. a mellékelt ábrát!) Ez a gabonás 2 és $\frac{1}{2}$ méter magas, vályogból épült, kívül, belül sárral kitapasztva és belül a féreg ellen kifüstölve. Kérdésemre, hogy miért csinált *fönnálló vermet* a földalatti helyett, a gazda azt felelte, hogy a földalattit a víz összedöntené.

A nagyalföldi boglyaalakú gabonások elterjedési vonalát eddig tehát csupán három helység jelzi: *Csökmő*, *Szegvár*, *Kiskunfélegyháza*. Amiből nyilvánvaló, hogy *Bátky* fölhívása még mindig időszzerű!

Madarassy László.

Tiszai halászat a XVII. században.

Az Ónod várához tartozó uradalomról 1689. évben felvett urbariumban leírás maradt reánk az egykori tiszai halászatról.¹ A nagy kiterjedésű uradalom tulajdonosai ez időben a Rákóczi-árvák (*Juliánna* és *Ferenc*) voltak, az összeírást pedig az összes Rákóczi-javak igazgatójának, *Klobusiczky Ferencnek* utasítására *Bajomi János* készítette.

Az ónodi uradalomhoz 50 birtok (város, falu, puszta) tartozott részben vagy egészben. Ezek szokásos urbániális leírását az összeírást végző *Bajomi* esetenként megtoldotta az egyes birtokok települési és gazdasági viszonyaira igen becses adatokat nyújtó színesebb leírásokkal és megjegyzésekkel. Így *Kesznyeten* falunál a halászáti jog gyakorlásának rendje mellett magáról a halászat módjáról is bővebben szólott.

A Tisza és Sajó szögében fekvő *Kesznyeten* (ma *Sajókesznyeten*) falu az összeírás idejében teljesen elhagyott volt.² Előbb jobbágyok és szabad hajdúk lakták, de a kuruc—labanc háborúzás idején ezek egy-

² *L. Bátky Zsigmond*: Boglyakemence alakú gabonások és egyéb építmények a Nagyalföldről. „A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője” 1903. évi. 311. l.

³ *L. Bartucz Lajos*: Adatok a nagy magyar Alföld népi építkezéséhez. „A M. N. M. Népr. Oszt. Értesítője” 1910. évi. 51. l.

¹ U. et C. fasc. 23, ns 13. Orsz. Ltár.

² A falu feleresése illette a Rákóczi árvákat, másik fele — egyébként osztatlanul — Rákóczi Erzsébetet, Erdődynt.

része a szomszédos Tiszalucra húzódtott, más része pedig elszéledt. Ennek folytán Bajomi az urbarium felvételéhez szükséges adatokat részben korábbi (1652. és 1676. évi) urbariumokból, részben pedig a Lucra költözött s általa meg is nevezett kesznyeteni lakosok előadásából merítette.³ Jobbadán az utóbbi forrás állott rendelkezésére a halászati jog gyakorlásáról és a halászat módjáról itt teljes egészében között következő leírás készítésénél.

— „*Tilalmas* halászó víz a Tisza,⁴ de ez is csak akkor, mikor a *szégye* bé van csinálva; kiváltképpen a Sajó toroktól fogvást mind a *szegyeigh*; a *szegyen* alol pedig mindenkori *szabad* halászat vagyon akar kinek is.

— „A *szegye* előtt (amint mondgyák) a Tisza szélen eleitül fogvást szabad volt a *Palonya* nevű hálóval halászni (melyben csak apró halat, keszeget szoktak fogni, mivel azon háló nem öreg halhoz való).

— „*Boneval*, *gyalommal* nem szabad a *szegye* előtt halászni, ez mindenkor tilalmas volt.

— „A *szegyes* halászat tilalma szokot lenni mindaddegh, mig hidegh őszzel a víz nem jegezik; tészik bé pedig a *szegyet* mindgiárt a tavaszi árviz megapadása után.

— „Halászat módgya. Nappal a *szégyen* nem szoktak halászni, hanem éczaka; ekkor is penigh itt nem foghatnak egyebet a *számos* halnál⁵ (ugj mint tok, viza, sőregh), ha mikor harcsát foghatnak, az a halászoké.

— „Hálónak való *kendert* az urak adnak, melyet a falu tartozik megh fomatni és meg is köttetni circiter megyen *kita*⁶ kender 12 egj hálóra, néha [mikor a háló elrothad, noha minden nap megh szárazstják] kell kötniek egy idén két hálót is).

— „Eszt is observálni kell: a *szegye* bétételétől fogvást eghész hidegh őszigh minden éczaka szoktak halászni; nappalra a kapuját beteszik.

— „A fogott halnak elosztása illyen. Mánthogy minden éczaka ezen falusi lakosok közül négj—négj ember bánik a hálóval, vagj halász (melyér közöttök rendre jár) annak okokáért a fogot halnak két része az uraké (melyet magok között aequali modo dividálnak), harmadrésze pedig a lakosoké közönségessen, mivel ők curállják aszt a forma halászatot.

— „Eszt is vallyák: hogy ezen halászat ideje alatt valamennyi harcsát foghatnak, az is mind övék volt eleitül fogvást.

— „A *szegye* fát idegen úr erdején szokták venni és egyigh úr ad ezen szükségre f. 3, a másik úr is annyit, a falu is annyit.

³ A megnevezett egyének a következők: Szücs János 60, Méregh István 48, Kun János 30, Gődön Máté 46, Szilágyi Mátás 36, Kádár András 38 éves.

⁴ A jobbágyközségekben aszerint, hogy a halászati jogban a földesur mellett a jobbágyok is részesültek vagy nem, a halászó vizek „szabad”-ok és „tilalmas”-ok voltak. A tilalom elvéte volt kizárólagos, míg a legtöbb esetben feltételes, mikor a jog gyakorlásában meghatározott keretek között a jobbágyok is részesültek. Az idevonatkozó s helyenként különböző szabályok az egyes urbáriumokban nyertek kifejtést.

⁵ Amiről számolni kell.

⁶ kéve.

— „A szegye becsinaló mester fizetése ilyen. A két úr részéről attak buzát cass. cub.⁷ 2. Ittem a falu is ad cub. 1.

— „Vallanak illyent is, hogj a szégye bétételének idején az akkori munkásoknak *áldomást* is attak; ugj mint hat forint ára bort; és ennek két forintyát atta megh az egyik úr; két forintyát a másik úr, két forintyát a falu magát.

— „2-dik halászat ideje tavasszal vagyon (jég elmenésétől fogvást a tavaszi árviz beapadásáigh (addégh mig a szegét be nem teszik); ekkor *boneval* vagj *fenékhálóval* szoktak halászni és ekkor is számos halat szoktak fogni, melynek két része az uraké, harmadrésze a halászoké; ekkor ezen harmadrészt az urak hire nélkül nem szabad eladni, hanem ha az uraknak szüksége vagyon a halra, a régi limitatio szerint adnak egj vizáért, nagj vagj kicsiny f. 3, egj tokért den. 60, egj sóregért den. 33, tiz keczegejért f. 1.—.

— „3-dik halászat ideje Kússaszony naptul fogvást a tavaszi jég elmenéséigh, ez *keczege* halászat ideje.

— „Módgya penig illyen. *Altalhalót* szoktak le rakni; mindenik ur külön a maga részére; és egyik ur részére vagyon néha 5—6 (töb kevesseb) által háló; a más úr részére is a mennyi lészen. Ezen által való hálóknak letétele után, a bone hálóval szokták meg hajtani a halat, és ugj a fenékről felköltteni; a bone hálóval penig mind az első hálóigh el mennek.

— „Valamennyi halat a boneban fognak, annak két része az uraké, harmad része a halászoké. Az által tevő hálóban penig, valaki hálójában mennyi hal akad, az csak arra a részre való lészen, eggyik a másikkal nem osztozik; a halászoknak is ehez semmi közök.

— „Ha az halászok közül valaki, az urak hálójok után hálót téssen le; vagj ha idegen ember lészen is az, valamennyit a maga hálójában megh foghat, annak fele az uraké (eszt már a két úr részére két felé osztják), fele penig csak azé leszen, a kié a háló!“ —

Szabó István.

TÁRSADALOMRAJZ.

A dorozsmai „egy kötél“ föld.

Egy 1828. évi május 30-án kelt, a „Kis Kun Dorozsmai közönség“ tanácsának benyújtott bizottsági jelentés teljes világosságot derít egyrészt a dorozsmai „kötél“ mibenvalóságára, másrészt a redemptionális földosztás dorozsmai módzataira. Ebből az okmányból megállapítható, hogy a dorozsmai kötél a más kun községekben használt „kötél“ méretétől jelentősen eltér, sőt, hogy a dorozsmai kötélkiméret inkább csak formális jelölése a redemptionális földterületnek, semmint pontosan meghatározott területnagyság. Ugyanebből a jegyzőkönyvből kivilágosodik az is, hogy Dorozsmán és általában a kun községekben, a szállásföldek és nyilasok között a föld fekvése alapján tettek megkülönböztetést. A *nyilas* kaszáló is a szállásföldnek egy tartozéka volt.

⁷ kassai köből.